

บทสรุปและเสนอแนะ

บทสรุป

การระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล นับว่าเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากวิธีการนี้พิสูจน์ให้เห็นได้ว่าความพึงพอใจของคู่ความมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการเอาชนะกันในวิธีพิจารณาความ ทั้งวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลยังมีความหลากหลายซึ่งแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของประเภทข้อพิพาท หรือสถานการณ์ของคดีในขณะนั้นๆ แต่ไม่ว่าวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลจะมีความหลากหลายเพียงใด วิธีการเหล่านั้นต่างก็มีพื้นฐานมาจากการเจรจาต่อรอง (Negotiation) การไกล่เกลี่ยหรือประนอมข้อพิพาท (Mediation or Conciliation) และการอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) ซึ่งสามารถสรุปหลักการของวิธีการเหล่านี้ได้ดังนี้

(1) การเจรจาต่อรอง (Negotiation)

การเจรจาต่อรอง เป็นการระงับข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีด้วยตนเอง เพื่อหาข้อยุติที่ทั้งสองฝ่ายพอใจซึ่งจะเป็นวิธีการใดก็ได้ตามที่คู่กรณีตกลง แต่ข้อตกลงที่เกิดขึ้นไม่มีผลบังคับที่แน่นอน เพราะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของคู่กรณี

(2) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือการประนอมข้อพิพาท (Mediation or Conciliation)

การไกล่เกลี่ยหรือการประนอมข้อพิพาท เป็นการระงับข้อพิพาทโดยมีคนกลางหรือบุคคลที่สามที่คู่กรณียอมรับช่วยไกล่เกลี่ยในข้อพิพาทหรือขัดแย้งกัน คนกลางที่เข้ามาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยนี้ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ย เพราะผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้และความสามารถในเรื่องที่จะไกล่เกลี่ยโดยเฉพาะ รวมทั้งมีจิตวิทยาสูงในการที่จะโน้มน้าวให้คู่กรณีเข้ามาเจรจากัน หาข้อตกลงที่เป็นที่ยอมรับและสามารถปฏิบัติได้ของทั้งสองฝ่าย แต่ผลบังคับของข้อตกลงที่เกิดจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนี้ก็เหมือนกับการเจรจาต่อรองคือไม่มีผลบังคับที่แน่นอน ผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจบังคับให้คู่กรณีตกลงกันตามที่ผู้ไกล่เกลี่ยเสนอ เพียงแต่ผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นผู้เสนอแนวทางในการระงับข้อพิพาท ส่วนจะมีการปฏิบัติตามนั้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับความยินยอมของคู่กรณี

(3) การอนุญาโตตุลาการ (Arbitration)

อนุญาโตตุลาการ ถือเป็นรูปแบบการระงับข้อพิพาทที่ได้รับความนิยมและคู่สัญญามักจะนิยมตกลงระบุให้มีการระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการไว้ในสัญญาเสมอๆ รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการ จะมีรูปแบบคล้ายการพิจารณาคดีในศาล (trial) แต่จะแตกต่างกันกับ

การพิจารณาคดีในศาลในส่วนของวิธีการ (process) และหน้าที่ของอนุญาโตตุลาการ วิธีการในการอนุญาโตตุลาการจะถูกเขียนไว้ในสัญญา หรือวิธีใดแล้วแต่อนุญาโตตุลาการจะเป็นผู้กำหนด โดยจะไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว (no set rules) เพียงแต่อนุญาโตตุลาการจะต้องดำเนินการไป โดยให้หลักความยุติธรรมทางธรรมชาติ (Natural Justice) ตัวอนุญาโตตุลาการจะถูกกำหนดไว้ในสัญญาตั้งแต่แรกหรือกำหนดในภายหลังโดยคู่กรณีหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง อนุญาโตตุลาการที่ถูกเลือกมาจะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความชำนาญการพิเศษ โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้ชำนาญการในสาขาที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินการระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการคู่กรณีจะต้องนำเสนอข้อพิพาทให้แก่อนุญาโตตุลาการผู้ทำคำชี้ขาด อนุญาโตตุลาการมีบทบาทคล้ายกับผู้พิพากษาในส่วนของ การตัดสินคดี คำวินิจฉัยของอนุญาโตตุลาการจะถือเป็นที่สุดผูกมัดคู่กรณี เว้นแต่ในข้อสัญญาจะตกลงเป็นอย่างอื่น

แม้ว่าวิธีการต่างๆ เหล่านี้ จะเป็นวิธีการระงับข้อพิพาทนอกศาลก็ตาม แต่หากคดีเข้าสู่กระบวนการของศาลแล้ว ศาลเองก็สามารถนำวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล หรือ ADR มาพัฒนาใช้กับระบบงานศาลได้ เนื่องจากศาลเองต่างก็ประสบปัญหาของความล่าช้าในการอำนวยความสะดวก โดยรูปแบบของการพิจารณาพิพากษาดำเนินการตามวิธีพิจารณาเต็มรูปแบบ เช่นกัน

ในกลุ่มประเทศที่ใช้กฎหมายระบบ คอมมอน ลอว์ ซึ่งมีวิธีพิจารณาความในแบบกล่าวหาอย่างในสหรัฐอเมริกา จะมีการกำหนดขั้นตอนของกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี (Pre-trial proceedings) อย่างชัดเจนในกฎหมายวิธีพิจารณาความ ขั้นตอนในช่วงกระบวนการก่อนการพิจารณาคดีนี้ เดิมจะถือว่าเป็นขั้นตอนระหว่างคู่ความในการทำการค้นหาข้อเท็จจริงในคดี (Discovery) โดยให้คู่ความทำการบันทึกคำพยานนอกศาล (Deposition) การสอบถามคู่ความฝ่ายตรงข้าม (Interrogatories) การขอให้คู่ความยอมรับข้อเท็จจริง (Request for Admission) รวมทั้งกำหนดกระบวนการให้คู่ความทำการเปิดเผยข้อเท็จจริง (Disclosure) หรือวิธีการอื่นๆ แม้ขั้นตอนก่อนการพิจารณาคดีนี้จะมีวัตถุประสงค์ในการนำข้อเท็จจริงในคดีเข้าสู่สำนวนได้อย่างรวดเร็ว และเพื่อให้ศาลสามารถกำหนดประเด็นข้อพิพาทได้โดยง่ายก็ตาม แต่หากปล่อยให้คู่ความดำเนินการค้นหาข้อเท็จจริงโดยปราศจากการควบคุมแล้ว จะเกิดจากการค้นหาข้อเท็จจริงไปใช้โดยมิชอบ (Discovery Abuse or Excess Discovery) โดยคู่ความอาจจะใช้เป็นช่องทางในการประวิงคดี และทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูงในกระบวนการนี้เกินความจำเป็น ต่อมาจึงได้มีการพัฒนาระบบ โดยเพิ่มบทบาทศาลในการควบคุมการค้นหาข้อเท็จจริงระหว่างคู่ความ มากยิ่งขึ้น เพราะหากปล่อยให้คู่ความทำการค้นหาข้อเท็จจริงกันเอง นอกจากจะเกิดผลเสียแก่คู่ความที่จะต้องมียค่าใช้จ่ายในส่วนนี้แล้ว ยังส่งผลให้คดีความค้างการพิจารณาอยู่ในศาลเป็นจำนวนมาก ดังนั้นศาลจะไม่สามารถมีบทบาทวางเฉย (passive role) ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่อไปได้ ช่องทางในการเพิ่มบทบาทศาลจึงเป็นการให้ศาลทำการประชุมก่อนการพิจารณาคดี (Pre-trial Conference) เพื่อควบคุมการดำเนินการในช่วง

ก่อนการพิจารณาระหว่างคู่ความ โดยจะกำหนดให้ศาล ทำการปรึกษารื้อกับทนายความ เกี่ยวกับระยะเวลาในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่างๆ ก่อนการพิจารณาคดี เพื่อที่ศาลจะได้ทำการ ออกคำสั่ง (Scheduling Order) กำหนดวันที่ให้แน่นอนในการดำเนินกระบวนการพิจารณาดังกล่าวให้ แล้วเสร็จตามที่ศาลกำหนด ภายหลังจากการประชุมก่อนการพิจารณาคดีแล้ว ศาลจะเห็นถึงความ เป็นไปได้ของกระบวนการพิจารณา และสามารถประเมินความยุ่งยากซับซ้อนของคดี รวมทั้งสามารถ ประเมินได้ว่า จะหาทางระงับข้อพิพาทต่อไปในทางใด โดยกระบวนการต่างๆเหล่านี้ จะเป็น ตัวกระตุ้นให้คู่ความนำเอากระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นมาใช้ในศาล หรือ ศาลอาจจะ พิจารณาเองว่าจะนำวิธีการใดมาใช้ตามความเหมาะสมและลักษณะของประเภทคดี

รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล ในประเทศสหรัฐอเมริกามีการพัฒนา รูปแบบออกไปอย่างหลากหลายมาก โดยสามารถแบ่งกลุ่มของรูปแบบได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

(1) รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล พื้นฐาน (Basic concept of Alternative Dispute Resolution)

รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล พื้นฐาน ได้แก่ การเจรจาต่อรอง (Negotiation) การไกล่เกลี่ย หรือประนอมข้อพิพาท (Mediation or Conciliation) และการ อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) ซึ่งเป็นแนวความคิดพื้นฐานของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่น นอกจากศาล รวมทั้งมีการประสานข้อดีของ การไกล่เกลี่ย และการอนุญาโตตุลาการเข้าด้วยกัน (Med-Arb) โดยที่วิธีระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นจะแตกแขนงออกไปอย่างไร วิธีการเหล่านั้นต่างก็อยู่ บนพื้นฐานของรูปแบบการระงับข้อพิพาททั้ง 3 แบบนี้ ทั้งสิ้น

(2) รูปแบบการระงับข้อพิพาท โดยวิธีอื่น นอกศาล (Out-of-court settlement)

เป็นการพัฒนาระบบการระงับข้อพิพาทโดยเอกชนอย่างแท้จริง ซึ่งอาจจะเกิดจากการสร้าง ความเข้มแข็งขององค์กรเอกชนด้วยกันเอง เช่น การพิจารณาโดยย่อ (Mini-trial) คณะกรรมการ ทบทวนข้อพิพาท (Dispute Review Board) การทำข้อสัญญาระหว่างคู่ความ (Partnering) การตัดสิน คดีนอกศาล (Private judging) ฯลฯ ซึ่งการระงับข้อพิพาทในกลุ่มนี้จะเป็นการดำเนินการ โดยทนายความผู้มีประสบการณ์สูง หรืออาจจะเป็นการดำเนินการผ่าน ผู้เชี่ยวชาญชั้นสูงในศาสตร์ หรือสาขาวิชานั้นๆ ซึ่งหากองค์กรเอกชนเหล่านี้มีความเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพในการระงับ ข้อพิพาทมากเพียงพอ จะส่งผลให้ปริมาณคดีที่จะเข้าสู่การพิจารณาของศาลน้อยลง จึงเป็นขั้นตอน สำคัญขั้นตอนแรกในการกลั่นกรองคดีก่อนเข้าสู่กระบวนการศาล ทั้งหากข้อพิพาทเป็นคดีความ ในศาลแล้ว ยังส่งผลให้การดำเนินวิธีพิจารณาในศาลเป็นไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น เพราะข้อเท็จจริง สำคัญได้รับการพิจารณามาก่อนแล้ว

(3) รูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่น ซึ่งเป็นขั้นตอนของศาล (Court-Annexed Alternative Dispute Resolution)

ศาลเองมีการพัฒนารูปแบบของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลมาใช้ เป็นขั้นตอนของศาลซึ่งอยู่ในขั้นตอนของกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี เพื่อให้คู่ความสามารถหาช่องทางในการระงับข้อพิพาทระหว่างกันเองได้ หลังจากคู่ความทำการค้นหาข้อเท็จจริง เสร็จเรียบร้อย และศาลได้ทำการประชุมก่อนการพิจารณาคดีครั้งสุดท้ายแล้ว ประเด็นข้อพิพาทก็จะแคบลง ข้อเท็จจริงที่กล่าวอ้างในคดีได้รับการเปิดเผยออกมาแล้วภายใต้การควบคุมของศาล คู่ความและศาล ก็จะสามารถประเมินทิศทางของคดีได้ว่าจะออกมาในรูปแบบใด จึงเป็นการกระตุ้นให้คู่ความระงับข้อพิพาทระหว่างกันโดยกระบวนการพิจารณาคดีของศาล ก็จะสร้างหนทางให้คู่พิพาทระงับข้อพิพาท ได้หลากหลายตามประเภท และทุนทรัพย์ของคดี (Multi-door Dispute Resolution) วิธีการระงับ

ข้อพิพาทโดยวิธีอื่นที่ได้รับการพัฒนาโดยศาล อาจจะเป็นรูปแบบของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Court-Annexed Mediation) โดยคนกลาง ซึ่งอาจจะเป็นบุคคลภายนอก ผู้พิพากษา ผู้พิพากษา Magistrate หรือ Master ซึ่งมีรูปแบบไม่เป็นทางการ หรือจะเป็นการระงับข้อพิพาท โดยอนุญาโตตุลาการ (Court-Annexed Arbitration) หรือการประเมินคดีเบื้องต้น (Early Neutral Evaluation) ฯลฯ แต่ไม่ว่าจะเป็นการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นในรูปแบบใดก็จะไม่ส่งผลผูกพันคู่ความให้ปฏิบัติตามคือไม่มีสภาพบังคับเป็นเด็ดขาด อย่างเช่นคำพิพากษาของศาล โดยอาจจะกำหนดช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนให้คู่ความตัดสินใจว่าจะยอมรับผลของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนั้นๆ หรือไม่ หากผ่านช่วงเวลานั้นไปถือว่าเป็นการยอมรับ แต่หากผลของคำพิพากษาไม่แตกต่างจากผลของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นที่มีอยู่ก่อนนี้ คู่ความฝ่ายที่ต้องการเสนอให้นำคดีเข้าสู่การพิจารณาของศาลอาจจะมีบทลงโทษเพิ่มเติม เช่น เรื่องของคอกเบียร์ เป็นต้น

ในประเทศอังกฤษเองก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมอังกฤษก็จะมีรูปแบบการดำเนินคดีในระบบกล่าวหาอย่างเคร่งครัด (Strictly adversarial lines) โดยศาลจะมีบทบาทเพียงเป็นผู้สนับสนุน (facilitator) ในการดำเนินคดีเท่านั้น แต่หลังจากที่ Lord Woolf ได้ทำรายงานเสนอแนวทางในการพัฒนาระบบงานศาลในชื่อของ “Assess to Justice” เมื่อปี ค.ศ. 1996 แล้ว ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ค.ศ. 1997 ซึ่งเดินตามแนวทางที่ Lord Woolf เสนอ การวิจัยเพื่อพัฒนาระบบงานศาลในอังกฤษ เกิดจากการที่ระบบการพิจารณาแบบเดิมเป็นระบบที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากและใช้เวลานานในการยุติข้อพิพาท ทั้งการพิจารณาคดีจะเน้นหนักไปในทางการต่อสู้คดีระหว่างคู่ความและดำเนินคดีไปตามทิศทางที่คู่ความประสงค์มากเกินไป โดยศาลไม่ได้มีบทบาทในการกำหนดทิศทางคดีอย่างแท้จริง การปฏิรูปงานศาลในประเทศอังกฤษมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการแก้ไขกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (Civil Procedure Rule) ในปี ค.ศ. 1998 และแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา (Code of procedure rules) ในปี ค.ศ. 1999 กระบวนการ

ก่อนการพิจารณาคดีแพ่งในประเทศอังกฤษจึงมีการเปลี่ยนแปลงได้ มีการเพิ่มมาตรการร่างข้อพิพาท (Pre-action protocols) เพื่อควบคุมกระบวนการก่อนการพิจารณา ทั้งการยื่นคำคู่ความ และ กระบวนการค้นหาข้อเท็จจริง เพื่อป้องกันไม่ให้มีการใช้กระบวนการดังกล่าวมากเกินไป มีการแยกประเภทคดี (Allocation to track) โดยส่งแบบสอบถามให้คู่ความกำหนดข้อมูลเกี่ยวกับคดี (Allocation questionnaire) โดยเปิดโอกาสให้คู่ความเลือกวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลมาใช้ได้

ในประเทศไทย แม้จะเป็นประเทศในกลุ่มประมวลกฎหมาย (Civil law) ก็ตาม แต่วิธีพิจารณาคดีกลับเป็นระบบกล่าวหา แต่ก็ไม่ใช่ระบบกล่าวหาเต็มรูปแบบ หรือเป็นรูปแบบของระบบกล่าวหาที่ค่อนข้างไปในทางได้ส่วนนั่นเอง แต่กระนั้นก็ตามในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย ก็ไม่มีการบัญญัติในเรื่องของกระบวนการก่อนการพิจารณาคดีเอาไว้อย่างชัดเจน กระบวนการที่มีอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เช่น การชี้สองสถาน ตามมาตรา 183 การสอบถามข้อเท็จจริงจากคู่ความฝ่ายตรงข้ามตามมาตรา 100 หรือคู่ความรับกันตามมาตรา 84 (1) ก็เป็นบทบัญญัติที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการสืบพยานในศาล ไม่ได้เป็นบทบัญญัติที่เอื้อให้คู่ความพิสูจน์ข้อเท็จจริงระหว่างกันได้เอง

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนรูปแบบการนั่งพิจารณาคดีจากเดิม ที่เป็นการนัดพิจารณาทีละนัด (piece-meal scheduling) มาเป็นการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่อง (continuous trial) ซึ่งเป็นไปตามมาตรา 236 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่งกำหนดให้ศาลต้องนั่งพิจารณาคดีครบองค์ประกอบ การนัดพิจารณาคดีต่อเนื่อง ทำให้ช่วงระยะเวลาการนัดความนับตั้งแต่วันนัดชี้สองสถานหรือนัดพร้อม จนถึงวันเริ่มสืบพยานนัดแรกที่ห่างออกไปนานหลายเดือน ระยะเวลาที่ห่างออกไปนี้ไม่มีกระบวนการใดของศาลออกมารองรับอย่างเป็นทางการ รวมทั้งอาจจะเกิดปัญหาในการรักษาพยานหลักฐานของคู่ความได้ แม้ปัจจุบันจะนำระบบการไต่ถ้อยก่อนถึงวันนัดพิจารณามาใช้ก็ตาม แต่ระบบไต่ถ้อยก็มีข้อจำกัดในตัวมันเอง นั่นคือการไต่ถ้อยจะมีประสิทธิภาพเฉพาะกับคดีที่ไม่มีข้อยุ่งยากในลักษณะคดีบางประเภท และเป็นคดีที่มีทุนทรัพย์ไม่สูงนักเท่านั้น และยังมีปัญหาอีกว่าหากผู้ไต่ถ้อย ต้องการจะพิสูจน์พยานหลักฐานที่สำคัญของคดีจะสามารถเรียกพยานผู้เชี่ยวชาญได้เองเหมือนอย่างการพิจารณาคดีในศาลหรือไม่ ดังนั้นหากคดีไม่สามารถเข้าสู่ระบบไต่ถ้อยได้ก็จะต้องรอการพิจารณาคดีเพียงอย่างเดียว ไม่มีรูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นในรูปแบบอื่นๆ มาใช้ ทั้งๆ ที่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกล่าวถึงบทบัญญัติในเรื่องอนุญาโตตุลาการในศาล แต่ก็ไม่มีการส่งเสริมให้มีการใช้ซึ่งเป็นรูปธรรมเหมือนอย่างการอนุญาโตตุลาการนอกศาล จึงจะเห็นได้ว่าการไต่ถ้อยเพียงช่องทางเดียวอาจจะไม่เพียงพอในการลดปริมาณคดีของศาล ทั้งยังไม่เป็นการส่งเสริมให้คู่ความระงับข้อพิพาทระหว่างกันเองได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

(1) สร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรเอกชน

หากต้องการให้มีการส่งเสริมการระงับข้อพิพาทระหว่างคู่ความกันเองได้อย่างจริงจังแล้ว จะต้องสร้างความเข้มแข็งให้แก่ภาคเอกชนมีช่องทางระงับข้อพิพาทด้วยกันได้ก่อนจะนำคดีขึ้นสู่ศาล ในแต่ละองค์กรธุรกิจเองจะต้องส่งเสริมให้มีการระงับข้อพิพาทภายในองค์กรธุรกิจของตน หรือในประเภทธุรกิจเดียวกัน อาจจะมีการจัดตั้งสมาคมเพื่อส่งเสริมให้มีการระงับข้อพิพาท ระหว่างกัน ซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกับ Dispute Review Board รวมทั้งองค์กรภาครัฐ เช่น สำนักงานคุ้มครองผู้บริโภค (ส.ค.บ.) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อ.ย.) หรือสำนักงานมาตรฐานอุตสาหกรรม (ส.ม.อ.) หรือหน่วยงานภาครัฐอื่นที่เกี่ยวข้อง จะต้องมีการส่งเสริมให้เอกชนได้รับความเป็นธรรม มีช่องทางให้มีการระงับข้อพิพาทกันได้อย่างจริงจัง กฎหมายจะต้องมีประสิทธิภาพในการบังคับใช้และมีมาตรการในการลงโทษที่เป็นรูปธรรม เพราะหากองค์กรภาครัฐ และองค์กรเอกชนมีความเข้มแข็งและมีช่องทางให้เอกชนระงับข้อพิพาทระหว่างกันได้เองแล้ว จะช่วยกลั่นกรองปริมาณคดีที่จะเข้าสู่ศาลได้

(2) กำหนดกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี เพื่อรองรับรูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลอย่างเป็นระบบ

หากคดีสามารถระงับกันเองได้ระหว่างคู่ความ โดยไม่จำเป็นต้องเข้าสู่การพิจารณาคดีของศาลเพียงอย่างเดียว จะทำให้การดำเนินงานของศาลมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การนำรูปแบบการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลมาใช้เป็นขั้นตอนหนึ่งของศาล จะต้องมีการวางระบบกระบวนการก่อนการพิจารณาคดีให้มีความชัดเจน แน่นนอน และเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้คู่ความระงับข้อพิพาทระหว่างกันได้ไม่ใช่เป็นกระบวนการส่งเสริมการสืบพยานในศาลอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน มาตรการทางกฎหมายวิธีพิจารณาความในส่วนของกระบวนการก่อนการพิจารณาคดี จะต้องเป็นกระบวนการที่ช่วยดึงข้อเท็จจริงเข้ามาสู่สำนวนได้อย่างสะดวกรวดเร็วมากที่สุด โดยส่งเสริมให้คู่ความสามารถทำการสืบพยานนอกศาลได้เอง โดยการนำการบันทึกคำพยานนอกศาล (Deposition) การสอบถามคู่ความฝ่ายตรงข้าม (Interrogatories) การขอให้คู่ความยอมรับข้อเท็จจริง (Request for Admission) ฯลฯ รวมทั้งกำหนดกระบวนการให้คู่ความทำการเปิดเผยข้อเท็จจริง (Disclosure) เข้ามาใช้ภายใต้การควบคุมและดูแลของศาลผ่านการประชุมก่อนการพิจารณาคดี (Pre-trial conference) โดยเชื่อว่า หากข้อเท็จจริงในคดีเป็นอันยุติในระดับหนึ่งแล้ว คู่ความและศาลจะสามารถประเมินทิศทางของศาลได้ จึงเป็นแรงจูงใจให้คู่ความสามารถระงับข้อพิพาทระหว่างกันได้โดยเลือกวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลวิธีการใดวิธีการหนึ่งมาใช้ที่เหมาะสมกับคดีที่สุด ทำให้คดีไม่จำเป็นต้องขึ้นสู่การพิจารณาคดีของศาลแต่เพียงอย่างเดียว

จึงเป็นขั้นตอนกลั่นกรองคดีในช่วงที่สอง หลังจากผ่านการกลั่นกรองคดีโดยองค์กรเอกชน มาแล้วขั้นตอนหนึ่ง

(3) ส่งเสริมการนำกระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล มาใช้เป็นขั้นตอนการเข้าสู่การพิจารณาคดีของศาล

แม้ว่าข้อพิพาทจะเป็นคดีความในศาลก็ตาม แต่ก็ยังสามารถนำกระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากการพิจารณาคดีของศาลมาใช้บังคับได้ ดังนั้นเมื่อคดีความผ่านกระบวนการก่อนการพิจารณาคดีตามที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว คู่ความจะสามารถหาช่องทางในการระงับข้อพิพาทระหว่างกันได้ โดยใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลที่เหมาะสมกับคดีของตนมากที่สุดในประเทศไทย การระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ได้แก่ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แต่ในความเป็นจริงยังมีรูปแบบการระงับข้อพิพาทแบบอื่นๆ อีก ไม่ว่าจะเป็นการอนุญาโตตุลาการในศาล (Court-Annexed Arbitration) การประเมินข้อพิพาท (Early Neutral Evaluation) แม้กระทั่งการสามารถเลือกผู้พิพากษาในการพิพากษาอย่างย่อ (Non-binding summary Jury or Bench trials) โดยตัดสินเฉพาะที่เป็นประเด็นหรือเนื้อหาสำคัญของคดีมาพิจารณา ฯลฯ ศาลยุติธรรมจึงควรส่งเสริมการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นในรูปแบบที่หลากหลายออกไปนี้ด้วย เพราะคดีทุกคดีไม่สามารถเข้าสู่ระบบ ไกล่เกลี่ยได้เพียงช่องทางเดียว

แม้การนำวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล ซึ่งนำมาใช้เป็นขั้นตอนหนึ่งในการพิจารณาคดีของศาล อาจถูกนำมาเป็นช่องทางสร้างแรงจูงใจ หรือแม้กระทั่งบังคับให้คู่ความใช้กระบวนการนี้ก็ตาม แต่กระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลที่ศาลนำมาใช้นี้ จะมีลักษณะพิเศษคือจะไม่ผูกพันคู่ความให้ยอมรับตามนั้น แต่จะต้องเกิดจากการสมัครใจให้ทำการยอมรับ โดยสร้างเงื่อนไขอื่นว่าหากคือสิ่งไม่ยอมรับแล้วจะเกิดผลเสียตามมาอย่างไร โดยอาจใช้เรื่องค่าเสียหายเชิงลงโทษ หรือการเรียกดอกเบี้ยส่วนเพิ่ม เป็นกระบวนการให้เกิดการยอมรับก็ได้

(4) เสริมสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล ให้แก่ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะผู้ใช้กฎหมาย

ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล จะส่งผลให้มีการยอมรับและเกิดการใช้วิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใช้กฎหมายเองจะต้องมีความรู้และความเข้าใจมากกว่าประชาชนทั่วไป โดยจะต้องสร้างกรอบความคิดว่า หากคดีเข้าสู่การระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่น นอกจากศาลแล้วจะส่งผลดีกว่าการดำเนินการพิจารณาคดีในศาลอย่างไร การสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดในวงกว้างนั้น จะต้องทำการประชาสัมพันธ์ออกไปให้ได้มากที่สุด การทำการประชาสัมพันธ์ที่ดีเหมือนการทำตลาด โดยอาจจะส่งเสริมให้มีการใช้โดยใช้ปัจจัยในเรื่องของค่าใช้จ่ายที่ต่ำที่สุดเป็นปัจจัยเริ่มแรกในการส่งเสริม

(5) การปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ใช้กฎหมาย ให้เห็นความสำคัญของการนำกระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลมาใช้เพื่อลดปริมาณคดีในศาล

การปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ใช้กฎหมายนับว่าเป็นเรื่องยากมากที่สุด เนื่องจากการดำเนินคดีในศาลเป็นสิ่งที่ห้อยรอกฝังลึกอยู่ในพื้นฐานสังคมไทยมาอย่างช้านาน ผู้พิพากษาที่ได้รับการฝึกอบรมมาเพื่อการพิจารณาพิพากษาไปตามตัวบทกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว การติดขัดอยู่กับรูปแบบการพิจารณาเดิมๆ นับว่าเป็นสิ่งที่ยากที่สุดในการปรับเปลี่ยน เราอาจจะออกกฎหมายว่าปรับเปลี่ยนวิธีพิจารณาได้โดยใช้ระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี แต่การปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องอาจจะใช้ระยะเวลาหลายปี หรืออาจจะเป็นทศวรรษก็เป็นได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการนำการนั่งพิจารณาคดีต่อเนื่องมาใช้โดยที่ไม่ได้มีการเตรียมการ หรือสำรวจความคิดเห็นก่อนล่วงหน้า ทำให้เกิดการต่อต้านวิธีการดังกล่าวเป็นอย่างมาก หรืออาจจะยอมทำตามเพราะถูกบังคับ ไม่ใช่การกระทำเพราะใจสมัคร สิ่งเหล่านี้เองจึงเป็นปัจจัยสำคัญมากที่จะทำให้สิ่งที่ศึกษาค้นคว้ามาทั้งหมดมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ มิใช่เพียงความคิดเห็นในเชิงวิชาการแต่เพียงเท่านั้น

การนำกระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลนั้น นับว่าเป็นผลดีต่อผู้ใช้กฎหมายโดยตรง การลดปริมาณคดี เพื่อให้คดีเข้าสู่การพิจารณาของศาลน้อยลง ผู้พิพากษาจะได้รับประโยชน์เป็นอย่างมาก เพราะท่านจะได้ใช้เวลาได้อย่างเต็มที่กับคดีที่เข้าสู่การพิจารณาของศาล การระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล ถือเป็นมาตรการในการกลั่นกรองคดีได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดวิธีการหนึ่ง และไม่ได้เป็นการลดอำนาจของผู้พิพากษาแต่อย่างใด ซ้ำยังเป็นการเห็นคุณค่าของผู้พิพากษามากยิ่งขึ้น โดยหากคดีไม่สามารถระงับได้หลังจากผ่านกระบวนการนี้แล้ว ก็ยังจะต้องนำคดีขึ้นสู่ศาลให้ผู้พิพากษาพิจารณาพิพากษาในที่สุด โดยให้ความสำคัญแก่ผู้พิพากษาว่าผู้พิพากษาย่อมเป็นคนสุดท้ายที่จะอำนวยความยุติธรรมได้ ในขณะที่ทนายความเองก็จะได้รับประโยชน์จากกระบวนการนี้เช่นกัน เนื่องจากวิชาชีพทนายความจะเป็นผู้ส่งเสริมให้มีการบังคับใช้กฎหมาย และรักษาความยุติธรรมในเบื้องต้น วิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลนับว่าเป็นวิธีการที่ส่งเสริมบทบาทของทนายความในด้านอื่นๆ ที่มีใช้เพียงการว่าความในศาลเพียงอย่างเดียว ทั้งยังเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับทนายความเป็นอย่างมาก ในกระบวนการก่อนการพิจารณาคดีที่กำหนดหน้าที่ให้คู่ความ ทำการค้นหาข้อเท็จจริง ก็เป็นบทบาทของทนายความในการช่วยเหลือคู่ความให้สามารถรวบรวมข้อเท็จจริงเข้าสู่การพิจารณาคดี และวิธีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาลในหลายๆ ประเภท ก็เป็นการเพิ่มบทบาทของทนายความ ในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท (Mediator) หรือผู้ประเมินข้อพิพาทเบื้องต้น (Evaluator) เป็นต้น

หากผู้ใช้กฎหมายเริ่มเปลี่ยนแปลงทัศนคติในการนำกระบวนการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอื่นนอกจากศาล มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการก่อนการพิจารณาคดีในศาลแล้ว ย่อมเป็นการพลิกโฉมรูปแบบการดำเนินคดีในศาล ให้มีรูปแบบที่ทันสมัยมากที่สุดเลยทีเดียว